

УДК 343.1:351.746

С.Ю. ПОПОВ, Харківський національний університет внутрішніх справ

НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ПРОВЕДЕННЯ ОПЕРАТИВНОЇ ЗАКУПКИ ПІДРОЗДІЛАМИ КРИМІНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ

Ключові слова: оперативна закупка, оперативно-розшукова діяльність, кримінальний процес, злочин, наркотики, зброя, безпека, протидія

Складна економічна ситуація в Україні посилюється політичною нестабільністю, що загострюється суспільним невдоволенням на фоні збройного протистояння на сході країни. Гіршого поєднання негативних факторів складно придумати.

Такі умови найбільш сприятливі для погіршення криміногенної ситуації, що ми й спостерігаємо за останні два роки. Адже економічні проблеми призводять до зубожіння населення, політична нестабільність не дозволяє знайти ефективні шляхи вирішення проблеми, а суспільне невдоволення виливается у різного роду протести, як масові так і поодинокі, на які змушені відволікатися правоохоронці, замість того, щоб виявляти, затримувати та притягувати до відповідальності злочинців.

В комплексі, складається ситуація, коли збільшується кількість осіб, які стають на злочинний шлях отримання прибутку за рахунок реалізації заборонених для обігу товарів, предметів і речовин. Адже за останній час збільшилась кількість джерел надходження таких товарів, за рахунок неконтрольованого перетину кордону з Російською Федерацією на ділянці більше 200 км. А також збільшилась кількість потенційних покупців таких товарів, предметів через ті ж, вищеперераховані факти.

Загалом, за таких умов потребує перегляду та удосконалення нормативно-правове забезпечення та заснована на ньому практика під-

розділів кримінальної поліції запобігання та протидії злочинним проявам за рахунок застосування найбільш дієвих засобів, які є на озброєнні, зокрема оперативної закупки.

Протидія злочинності є складним та трудомістким процесом. І, безумовно, застосуванням лише одного заходу чи дії неможливо досягти очікуваного результату. Тільки комплексне застосування сил та засобів дозволить досягти цілей кримінального процесу та притягнути винних осіб до відповідальності. Але без детального дослідження кожної з складових частин цього копіткого процесу, не можливо забезпечити дієве та законне досягнення поставлених цілей. Саме тому, неможливо обійтись без вивчення та узагальнення наукового надбання з означеної тематики.

У кримінальному процесі та теорії ОРД окремі аспекти або суміжні питання цієї проблеми розглядали К.В. Антонов, О.М. Бандурка, В.П. Бахін, В.Д. Берназ, І.О. Воронов, Е.О. Дідоренко, О.Ф. Долженков, С.В. Єськов, В.П. Захаров, А.П. Кіцул, О.І. Козаченко, І.П. Козаченко, В.А. Некрасов, Д.Й. Никифорчук, В.С. Овчинський, С.С. Овчинський, Ю.Ю. Орлов, В.Л. Оргинський, М.А. Погорецький, Б.Г. Розовський, Е.В. Рижков, В.Г. Самойлов, В.П. Столбовий, І.Ф. Хараберюш, О.М. Чистолінов, Ю.Е. Черкасов, І.Р. Шинкаренко Г.О. Юхновець, В.І. Янушко й інші вчені. Утім, динаміка змін, які відбуваються у суспільстві потребує постійної дослідницької роботи та запровадження нових засобів та заходів оперативного реагування на злочинні прояви для досягнення дієвого результату. Тому метою статті є висвітлення основних протиріч нормативно-правового характеру, усунення яких сприятиме підвищенню ефективності проведення оперативної закупки підрозділами кримінальної поліції під час протидії злочинності.

Відповідно до п.2 ч.1 ст.8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» працівникам оперативних підрозділів надано право проводити оперативну закупівлю товарів, предметів та речовин, у тому числі заборонених для обігу, у фізичних та юридичних

осіб незалежно від форми власності з метою виявлення та документування фактів протиправних діянь. При цьому зазначається, що порядок проведення оперативної закупки здійснюється згідно з положеннями статті 271 Кримінального процесуального кодексу України у порядку, визначеному нормативно-правовими актами Міністерства внутрішніх справ України, центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну податкову і митну політику, Служби безпеки України, погодженими з Генеральною прокуратурою України та зареєстрованими у Міністерстві юстиції України [1].

Жоден з наведених законів не надає поняття оперативної закупки та не розкриває її сутність, відсилаючи до нормативно-правових актів відомчого характеру.

Одним з таких актів є спільний наказ МВС, СБУ та МДЗУ від 16.09.2013 р., № 887/384/480, яким затверджено Інструкцію про порядок проведення контрольованої поставки, контрольованої та оперативної закупки товарів, предметів, речей, послуг, документів, засобів та речовин, у тому числі заборонених для обігу, у фізичних та юридичних осіб незалежно від форм власності (далі – Інструкція) [2], згідно з якою оперативна закупівля – це оперативно-розшуковий захід, пов'язаний з негласним придбанням у фізичних та юридичних осіб незалежно від форм власності товарів, предметів та речовин, обіг яких визначено чинним законодавством України (у тому числі заборонених до обігу), з метою виявлення та документування фактів протиправних діянь.

Зазначене поняття представляється зрозумілим та в цілому аргументованими. Його зміст не заперечується, адже залишається практично незмінним у ряді інструкцій, які змінюють одна одну [3, 4]. Проте, вважаємо, що поняття потребує уточнення та додаткового дослідження. Зокрема, конкретизації мають підлягати предмети та речовини, що обмежені або заборонені в обігу, оскільки кожен з них має свої відмінні якості, які можуть значно впливати на організаційно-

тактичні особливості проведення заходу. Так, в організаційному аспекті зовсім різні заходи здійснюються для підготовки оперативної закупки, приміром, наркотичних засобів та зброї. Ще більше відмінностей як у організації так і тактиці проведення оперативної закупки таких предметів та речовин як радіоактивні матеріали, культурні цінності, донорські органи людини та ін. [5–7].

Поряд з цим, враховуючи постійні зміни законодавства, що не завжди узгоджені з чинною нормативно-правовою базою, відбуваються складнощі у їх практичній реалізації.

Правові колізії, з однієї сторони заважають у повній мірі застосувати усі сили та засоби щодо виявлення та розслідування злочинної діяльності, з другої ж – надають додаткових можливостей особам, які займаються злочинною діяльністю, уникнути кримінального покарання.

Так, навіть нещодавнє прийняття Кримінального процесуального кодексу України не змогло вирішити проблему співвідношення кримінального процесу та оперативно-розшукової діяльності. В деякій мірі, ситуація ще більше заплуталась через неготовність практики до кардинальних змін, що стало причиною неможливості документування вже виявлених злочинних фактів, з подальшим уникненням покарання.

Прокуратура та суди й надалі не беруть до уваги положення Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», керуючись виключно положеннями КПК України. І це з їх сторони, в певній мірі, зрозуміло, адже порядок проведення оперативної закупки, регламентований цими нормативними актами зовсім по-різному.

Зокрема, це стосується участі прокурора. Так, відповідно до частини 2 статті 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» рішення про проведення оперативно-розшукових заходів, які не потребують дозволу слідчого-судді або рішення прокурора (у тому числі оперативної закупки), приймаються керівником відповідного оперативного підрозділу або його заступником. Інструкція (п.1.8)

уточнюючи норму Закону вказує, що рішення про проведення оперативної закупки товару приймає керівник оперативного підрозділу, погоджуючи з відповідним прокурором.

У той же час, КПК України (ч.7 ст.271) вказує, що рішення про проведення оперативної закупки, яка є однією з форм контролю за вчиненням злочину, приймає прокурор.

Навіть якщо допустити, що вказана ситуація стала можливою через постійне суперництво процесуальних та оперативно-розшукових заходів та методів у протидії злочинності, то з цим твердженням ніяк не узгоджується наказ Генерального прокурора України № 4/Ігн-1 від 03.12.2012 року «Про організацію прокурорського нагляду за додержанням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність», яким не передбачене право прокурора на винесення постанови про проведення контрольованої поставки, контрольованої та оперативної закупки, а лише на її погодження (п.13).

Зазначена невизначеність повноважень співробітників оперативних підрозділів та прокурора може бути підставою для визнання дій суб'єктів ОРД щодо прийняття чи погодження рішень про проведення оперативної закупки в рамках ОРС такими, що прийняті поза межами їх повноважень, а отримані унаслідок їх проведення докази – недопустимими [8].

Ми вважаємо, що вищевказані положення наглядно демонструють недосконалість та неузгодженість законодавства, а також порушення правил законодавчої техніки під час підготовки нових нормативно-правових актів.

Вищевказані положення, на фоні складної криміногенної ситуації та проблем кадрового забезпечення оперативних підрозділів вимагає негайного нормативного корегування порядку проведення оперативної закупки шляхом внесення відповідних законодавчих змін.

Поряд з цим, вимушені погодитися, що в абсолютній більшості випадків найбільш розповсюдженим предметом, у відношенні якого проводиться оперативна закупка, є наркотичні засоби, психотропні речовини та прекурсори. Це підтверджують і результати здійснено-

го нами у рамках досліджуваної проблеми опитування та анкетування працівників оперативних підрозділів кримінальної поліції. Зокрема, такої думки дотримуються більш ніж 90 % проанкетованих респондентів.

Крім того, можемо констатувати, що за останній рік значно зросла кількість випадків проведення оперативної закупки зброї та боеприпасів, що пояснюється проведенням АТО у Луганській та Донецькій областях. За свідченням опитаних працівників підрозділів кримінальної поліції такий ріст становить 2,5–3 рази.

Останнє не вплинуло на становлення асоціативного сприймання проведення оперативної закупівлі власне з протидією незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів.

Зокрема, в оперативно-розшуковій теорії проблемні аспекти проведення цього заходу стосовно наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів сьогодні досліджуються багатьма вченими: О.Ф. Долженковим [3], А.П. Кіцулом [9–11], А.А. Киселевим [8], Д.Й. Никифорчуком [4], Ю.Е. Черкасовим [12], І.Р. Шинкаренком [13] та ін. [14, 15].

Між тим, враховуючи сучасний стан та динаміку криміногенної ситуації, а також перепрофілювання злочинного світу в сторону озброєності та глобалізації потребують перегляду організаційно-тактичних засад проведення оперативної закупки як оперативно-розшукового заходу, так і негласної слідчої (розшукової) дії.

Підсумовуючи викладені міркування вважаємо, що прийняття нового Кримінального процесуального кодексу було важливим та необхідним кроком. Проте, темпи його підготовки, недостатнє обговорення та відсутність апробаційного періоду призвели до того, що оперативно-розшукова діяльність, на фоні розширення ролі слідства, втратила свою ініціативність та наступальність, що неприпустимо.

Адже переважна частина кримінальних проваджень, які розслідуються слідчими підрозділами є результатом саме оперативних

розробок, заведених на підставі фактичних даних, отриманих від негласних джерел інформації. А тому цілком виправданою є позиція щодо поєднання процесуальних та оперативно-розшукових засобів, але зі збереженням своїх основних якостей та при повному узгодженні.

У протилежному випадку, успішне проведення оперативної закупки з документуванням злочинного факту ставить під загрозу не лише судову перспективу кримінального провадження, а й життя та здоров'я осіб, які були задіяні у проведенні заходу.

Сподіваємось, що нещодавня активізація роботи щодо реформування підрозділів кримінальної поліції, а також оновлення законодавства шляхом прийняття нового Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», проект якого вже зареєстрований у Верховній Раді України (№ 4778), дозволять вирішити значну кількість проблемних питань у діяльності підрозділів кримінальної поліції та забезпечать ефективніше використання їх потенціалу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність»: від 18.02.1992 р., № 2135-ХІІ // ВВР України. – 1992. – № 22. – Ст. 303.
2. Наказ МВС України «Про затвердження Інструкції про порядок проведення контрольованої поставки, контрольованої та оперативної закупки товарів, предметів, речей, послуг, документів, засобів і речовин, у тому числі заборонених для обігу, у фізичних та юридичних осіб незалежно від форм власності»: від 16.09.2013 р., № 887/384/480 (зареєстровано в Міністерстві юстиції України 17.10.2013 р., № 1776/24308). – Київ: МВС України. – 12 с.
3. Гальчинський Ю. Н. Контрольована поставка: навчально-методичний посібник / [Гальчинський Ю. Н., Долженков О. Ф., Костенко К. Г., Шинкаренко І. Р.]. – Одеса: Одеськ. ін-т внутр. справ. – 2001. – 52 с.
4. Никифорчук Д.Й. Оперативно-розшукові заходи боротьби з незаконним обігом наркотичних засобів: монографія / Никифорчук Д. Й. – К.: Нац. акад. внутр. справ України, 2005. – 300 с.
5. Долженков О. Ф. Тактика і технологія використання окремих методів оперативно-розшукової діяльності у боротьбі з інфраструктурою організованої злочинності / Долженков О. Ф. // Вісник Львівськ. ін-ту внутр. справ. – 2001. – № 3. – С. 64–69.
6. Кіцул А. Оперативна закупівля у боротьбі зі злочинністю у сфері наркобізнесу / Кіцул А., Карауш Д. // Вісник Львівськ. ін-ту внутр. справ. – 2001. – № 3. – С. 132–133.
7. Киселев А. А. К вопросу о повышению эффективности оперативной закупки / Киселев А. А. // Вісник Одеськ. ін-ту внутр. справ. – 2000. – № 4. – С. 67–70.
8. Бабіков О. Використання у кримінальному провадженні як доказів матеріалів, отриманих оперативними підрозділами у здійсненні ОРД / Бабіков О., Соколкін В. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://khar.gp.gov.ua/ua/intervu_ta_komentari?_m=publications&_t=rec&id=148562.
9. Кіцул А. П. Оперативна закупка наркотичних засобів – ефективний метод ОРД у боротьбі з наркозбувачами / Кіцул А. П. // Вісник Ун-ту внутр. справ. – 1999. – Спец. вип. № 1. – С. 61–63.
10. Кіцул А. П. Оперативна закупка наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів як вид оперативно-тактичної операції ОВС / Кіцул А. П. // Вісник Одеськ. ін-ту внутр. справ. – 2004. – № 2. – С. 61–68.
11. Кіцул А. П. Обставини, які необхідно враховувати при здійсненні оперативної закупки наркотичних засобів / Кіцул А. П., Капшук Д. В. // Вісник Одеськ. ін-ту внутр. справ. – 2000. – № 4. – С. 71–75.
12. Черкасов Ю. Е. Оперативна закупка як ефективний тактичний прийом у діяльності оперативних підрозділів БНОН МВС України / Черкасов Ю. Е. // Науковий вісник Нац. акад. внутр. справ України. – 2003. – № 1. – Ч. 2. – С. 58–65.

13. Шинкаренко І. Р. Правові, організаційні й тактичні основи використання контрольованої поставки щодо викриття міжнародних каналів постачання наркотиків : навч. посібник / Шинкаренко І. Р., Костенко К. Г. – Д. : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2006. – 116 с.

14. Бережний А. В. Оперативна закупка як захід протидії незаконному обігу наркотиків / Бережний А. В. // Актуальні проблеми опера-

тивно-розшукової діяльності : Вісник ЛАВС МВС імені 10-річчя незалежності України. – 2003. – Спец. вип. № 2. – С. 3–8.

15. Бережний А. В. Контрольована поставка як захід протидії незаконному обігу наркотичних засобів та психотропних речовин / А.В. Бережний // Актуальні проблеми оперативно-розшукової діяльності : Вісник ЛАВС МВС імені 10-річчя незалежності України. – 2003. – Спец. вип. № 3. – С. 13–18.

Попов С. Ю. Нормативно-правові засади проведення оперативної закупки підрозділами кримінальної поліції / С. Ю. Попов // Форум права. – 2016. – № 3. – С. 219–223 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2016_3_40.pdf

Висвітлюється нормативно-правове регулювання оперативної розробки як у оперативно-розшуковому так і в кримінальному процесуальному законодавстві. Зосереджено увагу на основних протиріччях пов'язаних з правовими колізіями. На підставі аналізу криміногенної обстановки та опитуванні практичних працівників обґрунтовано необхідність додаткового дослідження оперативної закупки з внесенням відповідних змін як до законодавства так і до відомчої нормативно-правової бази. Вказано на необхідність корегування підходів до проведення оперативної закупки через зміни злочинного середовища.

Попов С.Ю. Нормативно-правовые основы проведения оперативной закупки подразделениями криминальной полиции

Освещается нормативно-правовое регулирование оперативной разработки, как в оперативно-розыском, так и в уголовном процессуальном законодательстве. Сосредоточено внимание на основных противоречиях, связанных с правовыми коллизиями. На основании анализа криминальной обстановки и опросе практических работников обоснована необходимость дополнительного исследования оперативной закупки с внесением соответствующих изменений как в законодательство, так и в ведомственную нормативно-правовую базу. Указано на необходимость корректировки подходов к проведению оперативной закупки из-за изменений преступной среды.

Popov S.YU. The Legal Principles of Operational Procurement Activities of the Criminal Police

It was illuminates the legal regulation of rapid development, both in the operational-search, and in the Federal Rules of Criminal Procedure. It focuses on the main contradictions associated with the legal collisions. It was based on the analysis of the crime situation and survey practitioner's necessity of further study of operational procurement with corresponding changes in legislation and the departmental legal framework. The need to adjust approaches' to operational procurement due to changes in the criminal environment was made.